

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ

ਪਾਠ ਦਾ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ (lesson) ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮਾਸਟਰ ਡਿਗਰੀ (ਸਿਖ ਅਧਿਐਨ) ਕਰ ਰਹੇ ਸਿਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਲੇਖਤ ਵਿਸ਼ੇ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁਢਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ, ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ, ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ, ਸੀਮਾਵਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਾਉਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਰੁਚਿਤ ਕਰਕੇ ਅਗਾਂਹ ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਤਰ (level) ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਤਕਨੀਕੀ ਪਦਾਂ ਦੀ ਸਿਰਫ ਲੋੜੀਂਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਕੀ ਹੈ

ਵਿਆਕਰਨ ਇਕ ਅਕਾਦਮਿਕ ਗਿਆਨ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਵਿਵਿਧ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸੰਗਠਨ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਸੰਗਠਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਨਾਂ ਵਿਆਕਰਨ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਦਵਾਨ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਨੇਮਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ 'ਨੇਮ' ਹੀ ਵਿਆਕਰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੌਖੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ/ ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਨੇਮਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਵਿਆਕਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਹਵਾਲੇ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਨੇਮਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਹੈ। ਵਿਆਕਰਨ ਆਮ ਤੌਰ ਉਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਜਾਂ ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਸ਼ਾ (ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਬਾਣੀ) ਸਿਖਣ/ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਮਦਦਗਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਜਾਂ ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਜਾਣਨ/ ਸਮਝਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਭਾਵ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪੁਨੀ, ਸ਼ਬਦ, ਵਾਕ, ਅਰਥ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪੁਨੀ, ਸ਼ਬਦ, ਵਾਕ, ਅਰਥ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਹੈ।

'ਵਿਆਕਰਨ' ਸ਼ਬਦ (ਪਦ) ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ 'ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ' ਹੈ (ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿ-ਉਤਪਤੀ ਹੈ : ਵਿ; ਆਯ / ਆਯੁ. (ਆ/ਆ) ਉਪਸਰਗ ਕ੍ (ਕ੍) ਧਾਤੂ ਨਾਲ ਲਯੁਟ / ਲਯੁਟ ਪ੍ਰਤਿਯੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਖੰਡ-ਖੰਡ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ/ਵਾਕ ਦਾ ਸਹੀ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ, ਭਾਵ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਲੇਸ਼-ਲੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਜਾਚਣਾ)। ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਭਾਵੇਂ ਹੋਰ ਕਲਾਤਮਕ ਵਸਤੂਆਂ ਜਾਂ ਹੋਂਦਾਂ ਦਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨਾਲ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸੰਗਠਨ ਪੁਨੀ, ਸ਼ਬਦ

ਅਤੇ ਵਾਕ ਅਧਾਰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਬਾਅਦ ਵਿਚ 'ਅਰਥ' ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ); ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਇਕਾਈ ਧੁਨੀ ਹੈ, ਧੁਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਕੁਝ ਇਕਾਈਆਂ (units) ਦੇ ਪਧਰ ਉਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਤਕਨੀਕੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਆਕਰਨਕ ਇਕਾਈਆਂ : ਵਾਕ, ਉਪਵਾਕ, ਵਾਕੰਸ਼, ਸ਼ਬਦ/ਪਦ, ਰੂਪੀਮ ਆਦਿ ਹਨ)। ਇਹ ਇਕਾਈਆਂ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ/categories (ਨਾਂਵ, ਪੜਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਕਿਰਿਆ, ਕਿਰਦੰਤ, ਸੰਬੰਧਕ, ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਆਦਿ) ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਪਰਵਰਗਾਂ (ਵਚਨ, ਲਿੰਗ, ਕਾਰਕ, ਪੁਰਖ, ਕਾਲ, ਵਾਚ ਆਦਿ) ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ 'ਵਿਆਕਰਨ' ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਇਕਾਈ 'ਧੁਨੀ' ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਇਕਲੀ ਧੁਨੀ ਸਾਰਥਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਜੋੜ ਤੋਂ ਬਣੇ 'ਸ਼ਬਦ' ਹੀ ਸਾਰਥਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ (ਤੀਜੀ) ਇਕਾਈ ਵਾਕ ਵੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉਤੇ ਹੀ ਨਿਰਮਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸੋ 'ਸ਼ਬਦ' ਹੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਮੁਖ ਅਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਸ਼ਬਦ' ਦਾ ਅਧਿਐਨ/ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਹੀ ਵਿਆਕਰਨ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼ਾਸਤਰ (ਸ਼ਬਦਾਨੁਸ਼ਾਸਨ/ਸ਼ਬਦਾਨੁਸ਼ਾਸਨਸ੍ਰ) ਸੀ। ਸੋ ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਅਧਾਰ 'ਸ਼ਬਦ' ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ 'ਸ਼ਬਦ' ਜੋ ਸਾਰਥਕ ਹੋਵੇ (ਚੀਕਾਂ, ਰੌਲਾ, ਖੜਾਕ... ਅਜਿਹੇ ਧੁਨੀ-ਰੂਪ ਸ਼ਬਦ, ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਅਧਾਰ ਨਹੀਂ) ਅਤੇ ਵਾਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਹੋਵੇ। ਤਕਨੀਕੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚ ਵਾਕ ਵਿਚਲੇ ਵਰਤੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਸ਼ਬਦ-ਰੂਪ' ਜਾਂ (ਵਿਭਕਤੀ-ਯੁਕਤ) 'ਪਦ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉਤੇ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਚਾਰ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਤਤ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ, ਰੂਪ, ਕਾਰਜ, ਸੰਬੰਧਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ 'ਵਿਆਕਰਨ' ਕਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਿਆਕਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਸਮਝਣਯੋਗ ਤਥ ਇਹ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਹੋਂਦ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਕਰਕੇ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਨੇਮਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਨੇਮਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਿਆਕਰਨਕਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚਲੇ ਨੇਮਾਂ ਦਾ ਲਭਣਹਾਰਾ ਹੈ, ਸਿਰਜਨਹਾਰਾ ਨਹੀਂ। ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਜਿਵੇਂ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਵਿਆਕਰਨ ਵਿਚ ਇਹ ਲਚਕਤਾ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਭਾਸ਼ਾ (ਲਿਖਤੀ/ ਮੌਖਿਕ) ਦਾ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਸੁਤੰਤਰ ਵਿਆਕਰਨ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਪਧਰ ਉਤੇ ਸਾਂਝਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ : ਸੀਮਾ-ਰੇਖਾ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਨਾਲ; ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁਖ ਨੇਮਾਂ (ਸਰੂਪ) ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਸੀਮਾ-ਰੇਖਾ ਜਾਣ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕਈ ਮਿਥਕਾਂ (ਗਲਤ-ਫਹਿਮੀਆਂ) ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪਰਤਾਂ (levels) ਸੰਬੰਧੀ, ਅਕਸਰ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਹਨ -ਪਹਿਲੀ ਧਾਰਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ 'ਵਿਆਕਰਨ ਪ੍ਰਬੰਧ' ਤੋਂ ਅਜਾਦ ਜਾਂ ਮੁਕਤ ਹੈ; ਇਸ ਉਤੇ ਕੋਈ 'ਦੁਨਿਆਵੀ ਨੇਮ' ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ; ਵਿਆਕਰਨ ਮਨੁੱਖੀ ਕਿਰਤ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੈਵੀ ਕਿਰਤ ਹੈ...ਆਦਿ। ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਿਨਾਂ ਬਾਣੀ ਸਮਝਣ-ਸਮਝਾਉਣ, ਅਰਥ ਜਾਂ ਉਚਾਰਨ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਉਕਤ ਦੋਵੇਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਵਸਤੂ-ਸਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਸਚਾਈ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਰਖਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਲਾਰੂ ਸੁਭਾਅ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਰੂਪ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ-ਜਗਤ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਬਾਣੀ ਦੇ ਵਰਣਾਤਮਕ ਸਰੂਪ ਨਾਲ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ 'ਵਿਆਕਰਨ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੋਂ ਮੁਕਤ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਕਥਨ (statement) ਦਾ ਸਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਭਾਵ, ਅਨੁਭਵ, ਅਤੇ ਧਰਮ ਸਰੂਪ ਲਈ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਖਰਾਂ, ਵਾਕਾਂ, ਸ਼ਬਦ-ਰੂਪਾਂ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਰਤਾਰੇ ਲਈ ਸਚ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਕਥਨ ਦਾ ਸਰੂਪ ਧਰਮ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ (theological) ਹੈ, ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਸਰੇ ਕਥਨ ਦਾ ਸਚ ਵੀ ਇਕ ਸੀਮਾ ਤਕ ਹੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਧੁਨੀਆਤਮਕ, ਸ਼ਬਦਾਤਮਕ ਆਦਿ ਭਾਸ਼ਾਈ ਧਰਾਤਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ, ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਪਧਰ ਉਤੇ ਅਰਥਾਉਣਾ, ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਦਿਸ਼ਾ ਦੇਣੀ, ਕੋਸ਼ੀ ਇਕਾਈਆਂ (lexeme) ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨੀਆਂ, ਪਦ-ਵੰਡ ਕਰਨੀ ਆਦਿ ਸਭ ਵਿਆਕਰਨਕ ਨੇਮਾਵਲੀ ਤਹਿਤ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਬਾਣੀ ਦੇ ਭਾਵ-ਆਵੇਸ਼, ਰਹਸ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਵਿਆਕਰਨ ਦੀ ਸੀਮਾ-ਰੇਖਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਵਰਣਾਤਮਕ/ ਅਖਰਾਤਮਕ/ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਸਰੂਪ ਤਕ ਹੈ; ਧਾਰਮਿਕ ਜਾਂ ਰਹਸਾਤਮਕ ਸਰੂਪ ਤਕ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਦੋਵੇਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਸਮਾਨ ਧਾਰਨਾ ਇਉਂ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿ : ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ,

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਰਨਾਤਮਕ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਿਦਿਆ ਹੈ ; ਧਾਰਮਿਕ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣ/ ਮਾਣਨ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਸੀਮਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਜੇ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਪਧਰ ਉਤੇ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ; ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਪਧਰ ਧਾਰਮਿਕ ਅਨੁਭਵ ਉਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸੀਮਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਾਣ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਕਰਨ ਕੋਈ ਘੜਿਆ ਹੋਇਆ ਜਾਂ ਥੋਪਿਆ ਠਪਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਬਾਣੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ ਤਲਾਸ਼ਿਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ। ਇਹ ‘ਸਿਰਜਣਾ’ (construction) ਨਹੀਂ, ‘ਲਭਤ’ (discovery) ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ‘ਨਾਮੁ/ਸਚੁ’ ਪਦ ਜਿਥੇ ਇਕ ਸ਼ਬਦ-ਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿਚ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ ਜਾਂ ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ ਆਦਿ ਹੈ, ਉਥੇ ਥਿਆਲੋਜੀ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਹ ਵਿਆਕਰਨਕ ਪ੍ਰਵਰਗ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਕਰਤਾਪੁਰਖ ਵਿਚਲੀ ਸਦ-ਜਾਗਤ ਚੇਤਨਾ ਹੈ; ਇਹ ਕੇਵਲ ਧੁਨੀ-ਸੰਗਠਨ ਨਹੀਂ (*ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੀ ਰਖਦਾ ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾਰੁ* // ਪੰਨਾ 137)

ਸੀਮਾ-ਰੇਖਾ ਦੀ ਦੂਜੀ ਪਰਤ (level), ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਗਿਣਾਤਮਕ ਸਰੂਪ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਦੋ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ: ਪਹਿਲੀ ਧਾਰਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਂਝੇ ਨੇਮਾਂ ਵਿਚ ਬਣੀ/ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ; ਇਸ ਹਵਾਲੇ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਦਾ ਵਿਆਕਰਨ ਇਕ ਹੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਧਾਰਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਅਧਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰੂਪ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੂਗੋਲ (ਭਗਤ ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਬੰਗਾਲੀ ਤੇ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਨ) ਤੇ ਕਾਲ-ਖੰਡ (ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਵਿਚ ਕਰੀਬਨ 5 ਸਦੀਆਂ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ) ਵੀ ਵਕਫੇ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਸੋ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰੀ ਜਾਂ ਕਾਲ-ਖੰਡੀ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਉਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਵਿਆਕਰਨ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲੀ ਧਾਰਨਾ ਵਧੇਰੇ ਵਜ਼ਨਦਾਰ ਹੈ। ਕਾਲ-ਖੰਡ ਜਾਂ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਖਰੇਵੇਂ ਕੁਝ ਥਾਵਾਂ ਉਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ-ਵਿਉਂਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਰਾਠੀ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਭਗਤ ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਉਤੇ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਕ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਨੇਮਾਂ ਉਤੇ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਰਾਠੀ ਵੀ ਤਾਂ ਆਖਰ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਾਂ/ ਅਪਭ੍ਰੰਸਾਂ ਦੀ ਦੇਣ ਹੀ ਹੈ। ਟਕਸਾਲੀ ਅਪਭ੍ਰੰਸ ਦੀ ਇਕਰੂਪਤਾ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਿੰਦੀ ਆਲੋਚਕ ਡਾ. ਨਾਮਵਰ ਸਿੰਘ (*ਹਿੰਦੀ ਕੇ ਵਿਕਾਸ ਮੇਂ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਕਾ ਯੋਗ*, ਸੰਸਕਰਨ 2015, ਪੰਨਾ 43) ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ “ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਕਾਲ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ, ਰਾਜਸਥਾਨ, ਗੁਜਰਾਤ, ਸੂਰਸੇਨ ਅਤੇ ਉਤਰੀ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ

ਵਿਚ ਕੋਈ ਮੌਲਿਕ ਵਿਆਕਰਣਕ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਉਚਾਰਣਗਤ ਧੁਨੀ-ਪਰਕ ਭੇਦਾਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਵਿਆਕਰਣਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਢਾਂਚਾ ਸਭ ਥਾਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਇਕ ਹੀ ਸੀ।”

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਸਾਰੇ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ (ਖਾਸਕਰ ਭਗਤ ਬਾਣੀ) ਦੀ ਵਿਆਕਰਣਕ ਸਾਂਝ ਦਾ ਰਹਸ, ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਇਕੋ ਸੰਪਾਦਕ (ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ), ਇਕੋ ਲਿਪੀ (ਗੁਰਮੁਖੀ), ਇਕੋ ਲਿਖਾਰੀ (ਭਾ. ਗੁਰਦਾਸ) ਅਤੇ ਇਕੋ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਵਿਚ ਵੀ ਲਭਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਸਾਰੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਇਕੋ ਹੀ ਵਿਆਕਰਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸਮਝਣਯੋਗ ਤਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਨੂੰ ਰਦ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਇਹ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸ਼ਬਦ-ਰੂਪ ਪਧਰ ਦੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਵਖਰੇ ਨੇਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ‘ਨੇਮ’ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਬਾਣੀਕਾਰ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਨੇਮ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ‘ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ’ ਦਾ ਨੇਮ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਇਕ ਇਕਾਈ (unit) ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਇਉਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਬੋਲੀ (ਲਹਿੰਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ) ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਆਕਰਣਕ ਨੇਮ ਭੂਗੋਲ/ ਕਾਲ ਦੀ ਵਜਾ ਕਾਰਨ ਮਰਾਠੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬਾਣੀ ਨੇਮ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਵਖਰੇ ਕਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ ਦੋਵੇਂ ਨੇਮ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਨੇਮ ਹੀ ਕਹੇ ਜਾਣਗੇ। ਸੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਇਕ ਪਾਠ (text) ਦੇ ਅਧਾਰ ਉਤੇ ਸਾਂਝਾ/ਇਕ ਹੀ ਹੈ। ਤਕਨੀਕੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਲਿਖਤ-ਪ੍ਰਬੰਧ (orthography) ਦੇ ਨੇਮ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਮਾਨ ਹਨ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਧਾਰਨਾ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਕਰਨ ਗਦ (prose) ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਦ (verse/poem) ਦਾ ਨਹੀਂ; ਕਿਉਂਕਿ ਪਦ ਰਚਨਾ ਗਦ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਵਧੇਰੇ ਖੁਲ੍ਹਾਂ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ‘ਭਾਸ਼ਾ’ ਨਾਲ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਗਦ/ ਪਦ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ‘ਪਦ’ ਰਚਨਾ ਵੀ ਤਾਂ ਆਖਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਧਾਰਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨੇਮ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਉਸ ਗਲਤ ਸੰਕਲਪ ਉਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਕਰਨ ਕੋਈ ਬਣਿਆ-ਬਣਾਇਆ ਢਾਂਚਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਪਾਠ (text) ਉਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ (ਬੋਲੀ), ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ; ਵਿਆਕਰਨ, ਭਾਸ਼ਾ (ਬੋਲੀ) ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਜਣ (ਵਰਤਮਾਨ) ਪੰਜਾਬੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਆਦਿ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਨੇਮਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ/ ਅਚੇਤ ਬਾਣੀ ਉਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਕੇ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਉਕਤ (ਗਲਤ) ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਬਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਥ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਿਆਕਰਨ (ਨੇਮਾਵਲੀ) ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਥਾਂ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨੇਮ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚੋਂ ਤਲਾਸ਼ੇ ਜਾਣੇ ਹਨ। ਬਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਬਿਰਤੀ, ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ, ਸਰੂਪ, ਸ਼ਿਲਪ, ਮੁਹਾਵਰਾ, ਰਵਾਨੀ ਅਤੇ ਚਰਿਤਰ ਇਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜਦਾ ਹੈ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਸਾਂਝ ਹੈ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਉਹ ਜਿਥੋਂ ਵੀ ਮਿਲੇ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ : ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਵਰਨ

ਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨਕ ਨਿਯਮਾਵਲੀ ਦੀ ਟੋਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸ ਨੇ ਲਾਈ ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਫਿਲਹਾਲ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਨਿਰਣੈਜਨਕ ਪੁਖਤਾ ਸਬੂਤ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ ਦੇਣੇ ਤਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਇਕ ਵਿਚਾਰ (idea) ਵਜੋਂ ਇਹ ਗਿ. ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿ ਬਾਣੀ ਦਾ ਇਕ ਆਪਣਾ ਵਿਆਕਰਨ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ *ਜੈਤਸਰੀ ਕੀ ਵਾਰ* (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1896-97 ਈ.) ਦੇ ਟੀਕੇ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ (ਪੰਨਾ 6) ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉਤੇ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਣੀ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਿਉਂਤਬਧ ਖੋਜ ਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰੋ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ *ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂਤਕ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦੇ ਗੁਝੇ ਭੇਦ* (1925) ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਬਾਣੀ-ਲੇਖਣੀ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਨੇਮ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਚ 34-ਕੁ ਮੁਖ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ *ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ* (1936-41, 4 ਭਾਗ) ਵਿਚ ਕਰੀਬਨ 240-ਕੁ ਟਿਪਣੀਆਂ ਜਾਂ ਪਦ-ਟਿਪਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਅਰਥ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਸਿਧੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਨੇਮਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਕੇ ਪਰੰਪਰਕ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲੋਂ ਭੇਦ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਲਾਸਿਕੀ ਦਰਜਾ ਰਖਦੀ ਪੁਸਤਕ *ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ* ਦੇ ਰਚੇਤਾ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ *ਸ਼ਬਦਾਰਥ* ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਮਕਾਲ ਵਿਚ ਹੀ *ਦਰਪਣ* ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ('ਸਰਦਾਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਸਾਂਝ', *ਅਭਿਨੰਦਨ*, ਭਾਗ II, ਪੰਨਾ ੨੭) ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਦਸੰਬਰ, 1920 'ਚ... [ਮੈਨੂੰ] ਝਲਕ ਪਈ ਕਿ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਰਤੀਆਂ ਲਗਾਂ-ਮਾਤਰਾਂ ਖਾਸ

ਵਿਆਕਰਣਕ ਅਰਥ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ... ਮੈਂ [ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ] ਸਰਦਾਰ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਜੀ [ਭੂਤ-ਪੂਰਵ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀ.] ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਤੇ ਅਗਵਾਈ ਕਰੋ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਇਹ ਜਤਨ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ”।

ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ (‘ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੋਸ਼-ਕਲਾ’, *ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਕਲਾ*, ਸੰਪਾ. ਬਿਕਰਮ ਸਿੰਘ ਘੁੰਮਣ, ਜਲੰਧਰ, 1973, ਪੰਨਾ 146) ਅਨੁਸਾਰ “ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਸੰਨ 1924-25 ਵਿਚ ਬੜੀ ਖੋਜ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦਾਂਤਿਕ ਲਗਾਂਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ ਸੀ। ਫੇਰ ਇਹੋ [ਲਗਾਂਮਾਤ੍ਰੀ] ਤਰੀਕਾ ਆਪ ਨੇ ਸੰਨ 1938 [? ਸਹੀ 1936-41] ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ... ਵਰਤਿਆ। ਇਸੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਇਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ‘ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ’... ਹੋਰ ਵੀ ਉਚੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਖੋਜ...[ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਗਈ]”। ਕੁਝ ਸਜਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨਕ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਮੁਢ ਡਾ. ਟਰੰਪ ਦੇ ਕਾਰਜ ਨਾਲ ਬਣਿਆ, ਪਰ ਵਸਤੂ-ਸਚਾਈ ਅਜਿਹੀ ਨਹੀਂ। ਡਾ. ਟਰੰਪ ਨੇ 1871-77 ਈ. ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਕਾਰਜ ਦੌਰਾਨ ਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ-ਕੁ ਵਿਆਕਰਨਕ ਬਣਤਰਾਂ (grammatical forms) ਤੇ ਅਪ੍ਰਚਲਤ ਸ਼ਬਦ (obsolete words) ਨੋਟ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਹੈ : “As I went on, I noted down all [?] grammatical forms and obsolete words I met with, and thus I gradually drew up a grammar and a dictionary...” *The ADI GRANTH : The Holy Scriptures of the Sikhs*, Delhi, 1978 (3rd ed., 1877 1st), p. vii (preface). ਡਾ. ਟਰੰਪ ਦੇ ‘drew up’ ਕੀਤੇ ‘grammatical forms’ ਦੇ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ‘Grammar to the Adi Granth (1873)’ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਜਰਮਨ ਦੀ state library, Munich ਵਿਚ MSS.NO. Cod.Panj.3 ਹੇਠ ਸੁਰਖਿਅਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ (ਮੂਲ ਖਰੜਾ ਇੰਟਰਨੈਟ ਦੇ ਲਿੰਕ BSB-HSS Cod.panj.3 ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ)। ਇਸ ਖਰੜੇ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਕੁਝ-ਕੁ ਆਮ notes ਹਨ, ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਅਧਿਐਨ ਕਰਤਾ ਅਧਿਐਨ ਕਾਰਜ ਦੌਰਾਨ ਰੁਚੀ ਅਨੁਸਾਰ ਲੈਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਟਰੰਪ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਉਧਰਿਤ ਕੀਤੀ ਟਿਪਣੀ ਵਿਚ, ਬਾਣੀ ਦੀ ਜਿਸ ‘dictionary’ drew up ਕਰਨ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ H.A.Rose ਨੇ ਨਿਪਟ ‘notes’ ਹੋਣ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੀ ਦਿਤਾ ਹੈ : “His **notes**

on the Lexicography of the [Guru] Granth are in the Royal Library at Munich” H.A. Rose, ‘GRANTH’, *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, (ed.) James Hastings, New York, n.d., vol. vi, p. 390., (lit.). ਸੋ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਵਿਉਂਤਬਧ ਬਾਣੀ-ਵਿਆਕਰਨਕ ਨੇਮਾਵਲੀ ਤਲਾਸ਼ਣ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਿਹਰਾ ਪ੍ਰੋ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ, ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਅਦੁਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਾਰਜ ਦੇ ਹਾਣ ਦਾ ਹਾਲੇ ਤਕ ਕਾਰਜ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਬਾਅਦ ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ (*ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਵਿਆਕਰਨ*, ਪਟਿਆਲਾ, 1997) ਨੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਅਗੇ ਲਿਜਾਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਹਤਾਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ (*ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸਰਲ ਲਗਾਂਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਵਿਲਖਣਤਾ*, ਲੁਧਿਆਣਾ 1954) ਅਤੇ ਗਿ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤਲਵਾੜਾ (*ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸਰਲ ਵਿਆਕਰਨ ਬੋਧ*, 2000, ਦੋ ਭਾਗ) ਦੇ ਕਾਰਜ ਵੀ ਮੁਲਵਾਨ ਹਨ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਮ ਜਿਹਾ ਕਾਰਜ ਗਿ. ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਨਿਰਣੈਕਾਰ (*ਨਵੀਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ*, ਪਟਿਆਲਾ 2000) ਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ ਦਾ ਕੰਮ (*ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸਰਬਾਂਗੀ ਵਿਆਕਰਨ*, ਲੁਧਿਆਣਾ, 2014, 10 ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ, 5 ਭਾਗ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ), ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਉਚੇਰਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਅਛੀ-ਖਾਸੀ ਅਧਾਰ ਸਮਗਰੀ ਮੁਹਈਆ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੀ. ਸੈਕਲ (*The Sacred language of the Sikhs*, Delhi, 1983), ਪ੍ਰੋ. ਮੰਗਤਰਾਇ ਭਾਦਰਵਾਜ (*Colloquial Panjabi 2*, New York 2013, ਦੋ ਅਧਿਆਇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼) ਅਤੇ ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਾਥੀਆਂ (*Guru Granth Sahib: Its Language & Grammar*, USA, 2014) ਦੇ ਕਾਰਜ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਤੇ ਗੈਰ- ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਢਲੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਸਿਖਾਉਣ ਦੇ ਕੁਝ ਮੁਢਲੇ ਜਤਨ ਹਨ।

ਸਰੂਪ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ, ਬਾਣੀ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪਧਰਾਂ ਉਤੇ ਵਿਚਰਦੀ ਹਰੇਕ ਸਾਰਥਕ ਇਕਾਈ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਕੰਮ ਬਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹਰੇਕ ਪਧਰ ਉਤੇ ਵਿਚਰਦੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਨੂੰ ਵਿਉਂਤਣਾ/ ਨੇਮਬਧ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਜਿਹੜੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ (ਸ਼ਬਦਾਂਇਕ ਲਗਾਂ, ਖਾਸਕਰ ‘ਮੁਕਤਾ, ਔਂਕੜ ਤੇ ਸਿਹਾਰੀ’) ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇਮਾਂ ਦੀ (ਕੇਵਲ ਮੁਕਤਾ, ਔਂਕੜ ਤੇ ਸਿਹਾਰੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ) ਕੁਝ-ਕੁ ਵੰਨਗੀ ਹੇਠਾਂ ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਧਿਆਨਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਅੰਤ

ਮੁਕਤਾ, ਔਂਕੁੜ, ਸਿਹਾਰੀ ਆਦਿ ਦਾ ਸੰਬੰਧ- ਅਰਥਾਤਮਕ, ਵਿਆਕਰਨਕ ਤੇ ਉਚਾਰਤਮਕ- ਹੈ, ਇਥੇ ਸਿਰਫ ਵਿਆਕਰਨਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ (ਵੰਨਗੀਆਂ ਦੇ ਲਗਪਗ ਸਾਰੇ ਹਵਾਲੇ ਪ੍ਰੋ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂਤਿਕ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਅਧਾਰਿਤ ਹਨ) :

I. ਔਂਕੁੜ

1.1 ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਔਂਕੁੜ (_) ਹੋਵੇ, ਉਹ ਅਕਸਰ ਇਕਵਚਨ (singular) ਹੁੰਦੇ ਹਨ,

ਜਿਵੇਂ : ਤਿਨ ਨੇਹੁ ਲਗਾ ਰਬ ਸੇਤੀ (੪੭੩)

ਸਤਿਗੁਰਿ ਤਾਪੁ ਉਤਾਰਿਆ (੬੧੯)

ਨਉ ਦਰਵਾਜੇ ਦਸਵਾ ਦੁਆਰੁ (੧੫੨) ਆਦਿ।

1.2 ਕਈ (ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਤਦਭਵੀ ਰੂਪ) ਮੂਲਕ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਔਂਕੁੜ ਸਹਿਤ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :

ਖਾਕੁ, ਡਾਰੁ, ਜਿੰਦੁ, ਰੇਣੁ, ਵਸਤੁ, ਮਲੁ ਰਾਗੁ, ਘਰੁ ਆਦਿ।

1.3 ਇਕਵਚਨ, ਔਂਕੁੜ ਸਹਿਤ ਨਾਂਵ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵੀ ਔਂਕੁੜ ਸਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :

ਏਹੁ ਸੰਸਾਰ ਸਭੁ ਆਵਣ ਜਾਣਾ... (੬0੭)

ਇਸੁ ਪਰਚਾਇ ਪਰਚਿ ਰਹੁ ਏਸੁ... (੩੨੫)

ਇਹੁ ਮਾਇਆ ਰੰਗੁ ਕਸੁੰਭ... (੬੪੫) ਆਦਿ।

II. ਮੁਕਤਾ

2.1 ਨਾਂਵ (noun), ਪਰ ਬਹੁਵਚਨ (plural) ਦਾ ਅੰਤ ਅਖਰ, ਔਂਕੁੜ ਮੁਕਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :

ਤਾਪ ਰੋਗੁ ਗਏ ਗੁਰਬਚਨੀ (੬੧੯)

ਹੁਕਮਿ ਸੰਜੋਗੀ ਗੜਿ ਦਸ ਦੁਆਰ (੧੫੨)

ਮੂਰਖ ਪੰਡਿਤ ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਜਤਿ... (੪੬੯) ਆਦਿ।

2.2 ਬਹੁਵਚਨ ਨਾਂਵ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (adjective) ਵੀ ਅੰਤ ਮੁਕਤਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ, ਜਿਵੇਂ :

ਅਨਿਕ ਬਿਲਾਸ ਕਰਤ ਮਨਮੋਹਨ (੨੧੫)

ਅਮੁਲ ਗੁਣ ਅਮੁਲ ਵਾਪਾਰ ਵਿਚ (੫) ਆਦਿ।

2.3 ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ (feminine) ਨਾਂਵ ਵੀ ਅੰਤ ਮੁਕਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :

ਇਕ ਵਿਖ ਨ ਚਲਹਿ ਸਾਥਿ (੩੧੮)

ਮਨੁ ਤਨੁ **ਦੇਹ** ਸੁਖਾਲੀ (੬੨੦)

ਕਮਲ ਕੀ **ਸਾਰ** ਨਹੀ ਮੂਲਿ ਪਾਈ (ਖਬਰ) (੨੪)

ਵਾਰਿਆ ਨ ਜਾਵਾ ਏਕ **ਵਾਰ** (੩)

ਗਾਉੜੀ ਕੀ **ਵਾਰ** (੩੦੦) ਆਦਿ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ: ਧਨ, ਸਾਧਨ, ਕੋਇਲ, ਵਾਤ, ਧੀਰ, ਪਿਆਸ, ਸੇਵ, ਖੇਹ ਆਦਿ।

ਨੋਟ: **ਮੂਲਕ ਇਲਿੰਗ** [ਤਦਭਵੀ ਰੂਪ] **ਨਾਂਵ** ਖਾਕੁ, ਛਾਰੁ, ਜਿੰਦੁ, ਰੇਣੁ, ਮਲੁ, ਵਸਤੁ, ਬਿੰਦੁ, ਧਾਤੁ, ਕਲਤੁ ਆਦਿ ਔਂਕੁੜ ਸਹਿਤ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

2.3.1 ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵੀ 'ਮੁਕਤਾ' ਹੀ ਆਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਂਵ ਮੁਕਤਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :

ਫਕੜ ਜਾਤੀ ਫਕੜ ਨਾਉ (੮੩)

ਕਵਣ ਥਿਤਿ ਕਵਣੁ ਵਾਰੁ (੪)

ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਦਇਆ ਕਮਾਵੈ **ਏਹ** ਕਰਣੀ **ਸਾਰ** (੫੧)

2.3.2 ਜੇ ਨਾਂਵ ਸੰਬੋਧਨ ਕਾਰਕ (vocative case) ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਔਂਕੁੜ ਮੁਕਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਵੇਂ :

ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਜਪਹੁ **ਮਨ** ਮੇਰੇ (ਹੇ ਮੇਰੇ) ਮਨ! (੨੬੪)

ਨਾਨਕ ਪਾਵਹੁ ਸੁਖ ਘਨੇਰੇ (ਹੇ) ਨਾਨਕ! (੨੬੪)

ਦੇਹੁ **ਸਜਣ** ਅਸੀਸਤੀਆ (ਹੇ) ਸਜਣ ! (੧੨)

2.3.3 ਸੰਬੋਧਨ ਕਾਰਕ ਵਾਲੇ ਨਾਂਵ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵੀ ਮੁਕਤਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਵੇਂ :

ਤੁਮ **ਪੂਰਨ** ਪੁਰਖ ਬਿਧਾਤੇ (ਹੇ ਪੁਰਖ ਬਿਧਾਤੇ! ਤੁਸੀਂ ਪੂਰਨ ਹੋ)। (੨੦੯)

ਨਾਨਕ ਕਾਢਿ ਲੇਹੁ ਪ੍ਰਭ **ਦਇਆਲ** (ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਦਇਆਲ)। (੨੬੭)

2.4 ਜੇ ਨਾਂਵ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਗਟ /ਲੁਪਤ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਔਂਕੁੜ ਲਥ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਵੇਂ:

ਮੁੰਦਾ ਸੰਤੋਖੁ ਸਰਮੁ ਪਤੁ ਝੋਲੀ **ਧਿਆਨ ਕੀ** ਕਰਹਿ ਬਿਭੂਤਿ (੬) (ਪ੍ਰਗਟ)

ਲਖੁ ਲਖੁ ਗੋੜਾ ਆਖੀਅਹਿ ਏਕੁ ਨਾਮੁ **ਜਗਦੀਸ** (ਜਗਦੀਸ ਦਾ ਇਕ ਨਾਮ) (ਲੁਪਤ) (੭)

ਮਨ ਮਹਿ ਮਾਣਕੁ ਲਾਲੁ ਨਾਮੁ ਰਤਨੁ ਪਦਾਰਥੁ ਹੀਰੁ (੨੨੭)

ਗੁਣ ਵਿਚਿ ਗੁਣੁ ਲੈ ਸਾਰਿ (੧੧੬੮)

ਗੁਰੁ ਪ੍ਰਸਾਦਿ (ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ) (੧)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਨੁ, ਵਿਟਹੁ, ਵਿਚਿ, ਕਉ, ਮਹਿ, ਉਪਰਿ, ਪਹਿ, ਪਾਸਿ ਆਦਿ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ ਲੁਪਤ/ ਪ੍ਰਗਟ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਨਾਂਵ ਦਾ ਔਂਕੁੜ ਲੁਪਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

III. ਸਿਹਾਰੀ (ੴ)

3.1 ਸਿਹਾਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੰਬੰਧਕੀ (post/prepositions) ਪਦਾਂ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :

ਵਿਚਿ, ਬਾਹਰਿ, ਉਪਰਿ, ਮਹਿ, ਸੰਗਿ, ਵਲਿ, ਨਜੀਕਿ, ਪਾਸਿ, ਨਿਕਟਿ, ਬਰਾਬਰਿ ਆਦਿ।

3.2 ਨਾਂਵ ਦੇ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਰੂਪ ਵਿਚ :

ਰੈਣਿ, ਪ੍ਰਭਾਤਿ, ਦੁਹਚਾਰਣਿ, ਛਟਤਿ ਆਦਿ।

3.3 ਅਰਬੀ/ ਫਾਰਸੀ ਮੂਲ ਦੇ [ਤਦਭਵੀ ਰੂਪ] ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ :

ਮੁਹਲਤਿ, ਨੌਬਤਿ, ਸਿਫਤਿ, ਕੁਦਰਤਿ, ਹਿਕਮਤਿ, ਸਰੀਅਤਿ, ਤਰੀਕਤਿ, ਅਰਦਾਸਿ ਆਦਿ।

3.4 ਤਤਸਮੀ [ਛਾਇਆ ਵਾਲੇ] ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ :

ਜੁਗਤਿ, ਧੁਨਿ, ਭੂਮਿ, ਧਰਤਿ, ਸਿਧਿ, ਰਿਧਿ ਆਦਿ।

3.5 ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ (ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਜਾਂ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ/ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਵਿਚ:

ਦੋਇ, ਤੀਨਿ, ਕੋਟਿ, ਬਾਰਹਿ, ਕਰੋਤਿ, ਚਾਰਿ, ਸਠਿ, ਸਤਰਿ, ਏਕਿ, ਇਕਿ, ਹਿਕਿ, ਹੋਰਿ, ਅਵਰਿ, ਸਭਿ ਆਦਿ।

3.6 ਸਿਹਾਰੀ ਦੀ ਅਸਲ, ਵਿਆਪਕ ਤੇ ਅਰਥਗਤ ਵਰਤੋਂ ਕਾਰਕ ਵਜੋਂ ਵਿਭਕਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਉਥੇ ਇਹ ਉਤੇ, ਤੋਂ/ ਥੋਂ, ਵਿਚ, ਨੂੰ, ਵਲਿ, ਤਕ/ ਤੋੜੀ, ਨਾਲ, ਲਈ, ਹੇਤ, ਦੁਆਰਾ ਆਦਿ ਅਰਥ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਅਜਕਲ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪਾਂ ਵਜੋਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :

ਸੋ ਜਨੁ ਹਮਰੈ ਮਨਿ ਚਿਤਿ ਭਾਵੈ (੧੬੪) (ਮਨ ਵਿਚ; ਚਿਤ ਵਿਚ)

ਕਾਹੂ ਜੁਗਤਿ ਕਿਤੈ ਨ ਪਾਈਐ ਧਰਮਿ (੨੭੪) (ਜੁਗਤੀ, ਮਜ਼ਹਬ/ਫਿਰਕੇ ਦੁਆਰਾ)

ਜਿਉ ਸਾਬੁਨਿ ਕਾਪਰ ਉਜਲ ਹੋਤ (੯੧੪) (ਸਾਬਣ ਨਾਲ)

ਦਰਿ ਸਚੈ ਸਦ ਸੋਭਾ ਪਾਏ (੮੪੧) (ਦਰ ਉਤੇ)

ਹਮ ਘਰਿ ਸਾਜਨ ਆਏ॥ (੭੬੧) (ਘਰ ਵਿਚ)

ਏਕ ਸੁਆਨੁ ਕੈ ਘਰਿ (੯੧) (ਘਰ ਵਿਚ)

ਗੁਰਿ ਦਿਖਲਾਈ ਮੋਰੀ (੬੫੬) (ਗੁਰ ਨੇ)

ਮਹਤਾ

ਵਿਆਕਰਨ ਬਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ ਸਰੂਪ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾਈ ਬਣਤਰਾਂ, ਜਿਸ ਪ੍ਰਬੰਧ (system) ਵਿਚ ਬੁਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਵਿਆਕਰਨ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਸ਼ਵ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪਧਰ ਉਤੇ ਇਕਰੂਪ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ (ਵਿਆਕਰਨ) ਨੇਮ ਪੁਖਤਾ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਆਕਰਨ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਭੌਤਿਕ ਪ੍ਰਮਾਣਤਾ ਦਿਤੀ ਜਾ ਸਕੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਨਿਰਗੁਣਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਸਾਂਝਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦੀ ਮਹਤਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮੁਖ ਪਹਿਲੂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸ਼ਬਦ-ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਵਿਆਕਰਨ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਖਿਚ-ਧੂਅ ਰੋਕਣ ਲਈ ਜਿੰਨਾ ਇਹ ਸੰਦ (tool) ਸਹਾਇਕ ਹੋਇਆ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਦਾਂ/ਸ਼ਬਦਾਂ (stanzas) ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚਲੇ ਮਤਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਨੇਮਾਂ ਅਧਾਰਤ ਹੀ ਹਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸਿਧ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਇਉਂ ਹਨ :

‘ਸਦੁ’ (ਪੰਨਾ 923) ਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਤੁਕ ਦੇ ਪਰਪੰਚੀ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਕਰਨ ਰੋਕ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ:

ਕੇਸੋ ਗੋਪਾਲ ਪੰਡਿਤ ਸਦਿਅਹੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਕਥਾ ਪੜਹਿ ਪੁਰਾਣੁ ਜੀਉ॥(੯੨੩)

ਸਨਾਤਨੀ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ: ਕੇਸੋ ਨਾਂ ਦੇ ਗੋਪਾਲ ਪੰਡਿਤ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਪੁਰਾਣ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ, ਪਰ :

- (1) (ਕੇਸੋ) **ਗੋਪਾਲ** (ਤੇ) **ਪੰਡਿਤ** ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਅਖਰ (ਲ/ਤ) ਮੁਕਤਾ ਹੈ, ਜੇ ‘ਕੇਸੋ ਗੋਪਾਲ ਪੰਡਿਤ’ ਨਾਂਵ (noun) (ਬੰਦਾ) ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ( ) ਔਕੁੜ ਸਹਿਤ ਹੁੰਦੇ (ਗੋਪਾਲ/ ਪੰਡਿਤ)।
- (2) ਜੇ ਖਾਸ/ਇਕ (ਗਰੁੜ) **ਪੁਰਾਣ** ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕਿਰਿਆ ‘ਪੜੈ’ ਇਕਵਚਨ ਹੁੰਦੀ, ‘ਪੜਹਿ’ ਬਹੁਵਚਨ ਨਹੀਂ।
- (3) ‘ਕੇਸੋ’ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਕੇਸਵ (ਭਾਵ ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਹੈ :

ਕਬੀਰ ਕੇਸੋ ਕੇਸੋ ਕੁਕੀਐ... (੧੩੭੬)

ਪਿੰਡੁ ਪਤਲਿ ਮੇਰੀ ਕੇਸਉ ਕਿਰਿਆ (੩੫੮)

ਸੋ ਅਰਥ ਬਣਿਆ :

ਕੇਸੋ (ਭਾਵ ਕੇਸਵ/ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਦੇ ਪੰਡਿਤਾਂ (ਗਿਆਨਵਾਨ ਗੁਰਮੁਖਾਂ) ਨੂੰ ਸਦ ਕੇ (ਪੁਰਾਣ ਰੂਪੀ) ਹਰਿਜਸ ਕਥਾ ਪੜ੍ਹਨ, ਇਹ ਹਰੀਜਸ ਹੀ ਪੁਰਾਣ-ਪਾਠ ਹੈ।

ਸਮਕਾਲ ਵਿਚ ਮੌਤ ਸਮੇਂ ‘ਪੁਰਾਣ’ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਸਾਰੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਉਹੋ ਵਰਤੀ ਹੈ ਤੇ (ਗੁਰੂ ਈਸਰੁ ਗੁਰੂ ਗੌਰਖੁ ਬਰਮਾ ਵਾਂਗ ‘ਗੁਰੂ’ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ), ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੂ/ ਗੁਰਸਿਖ ਇਹ ਬਦਲ ਦਿਤੇ ਹਨ :

ਪੁਰਾਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹਰਿਜਸ

ਪੰਡਿਤ ਦੀ ਥਾਂ ਗੁਰਸਿਖ

- ਗੋਪਾਲ (ਸੰਬੰਧ ਕਾਰਕ, ਇ.ਵ., ਪੁਲਿੰਗ, ਨਾਂਵ) ਗੋਪਾਲ/ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ
- ਪੰਡਿਤ (ਕਰਮਕਾਰਕ, ਬਹੁਵਚਨ, ਪੁਲਿੰਗ, ਨਾਂਵ) ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੂੰ (ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੂੰ)
- ਪੜ੍ਹਹਿ (ਬਹੁਵਚਨ, ਸੰਭਾਵੀ ਕਿਰਿਆ, ਭਵਿਖਤ, ਅਨ-ਪੁਰਖ), ਪੜ੍ਹਨ (ਹਾਲੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ)

ਦੂਜੀ ਉਦਾਹਰਨ:

ਵਖਤੁ ਨ ਪਾਇਓ ਕਾਦੀਆ ਜਿ ਲਿਖਨਿ ਲੇਖੁ ਕੁਰਾਣ (੪)

ਇਹ ਮਿਰਜਈ ਕਾਦੀਆਂ ਦਾ ਮਤਿ ਸੀ ਕਿ (ਸਿਖਾਂ ਨੇ) ਕਾਦੀਆਂ ਮਤਿ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਖਤਾਂ /ਤਕਲੀਫਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਪਾਉਣਾ, ਜੇ ਉਹ ਕੁਰਾਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ, ਪਰ:

- (1) ਵਖਤੁ, ਔਂਕੜ ਸਹਿਤ ਹੈ (ਇਹ ਕਰਮ ਕਾਰਕ, ਇਕਵਚਨ, ਪੁਲਿੰਗ, ਨਾਂਵ ਹੈ) ਅਰਥ ਹੈ : ਵੇਲਾ, ਸਮਾਂ ਜਾਂ ਵਕਤ। ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਹੋਰ ਥਾਂ ਵੀ ਇਹੋ ਅਰਥ ਹਨ : ਜਿਵੇਂ :

ਵਖਤੁ ਵੀਚਾਰੇ ਸੁ ਬੰਦਾ ਹੋਇ (੮੪)

ਜੇ ਵੇਲਾ ਵਖਤੁ ਵੀਚਾਰੀਐ ਤਾ ਕਿਤੁ ਵੇਲਾ ਭਗਤਿ ਹੋਇ (੩੫)

ਸੋ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ‘ਵਖਤਾਂ ਵਿਚ/ਤਕਲੀਫਾਂ ਵਿਚ’ ਬਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

- (2) ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਭਵਿਖਤ ਕਾਲੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਰਿਆ ਭੂਤਕਾਲੀ ਹੈ: **ਪਾਇਓ** (ਜੇ ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕਿਰਿਆ ‘ਪਾਇਅਹੁ’ ਹੁੰਦੀ), ‘ਪਾਇਓ’ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ‘ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ’। ‘ਪਾਇਅਹੁ’ ਦਾ ਅਰਥ ਬਣਨਾ ਸੀ, ‘ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣਾ’। ਸੋ ਨਾਂਵ ‘ਵਖਤੁ’ ਤੇ ਕਿਰਿਆ ‘ਪਾਇਓ’ ਦੀ ਬਣਤਰ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਠੀਕ ਅਰਥ ਦੱਸੇ : ਕਾਦੀਆਂ (ਕਾਜੀਆਂ) ਸ਼੍ਰਿਸਟੀ ਸਾਜਨਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਗਿਆਨ/ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ:

ਦਾਸੁ ਕਬੀਰੁ ਤੇਰੀ ਪਨਹੁ ਸਮਾਨਾ॥

ਭਿਸਤੁ ਨਜੀਕਿ ਰਾਖੁ ਰਹਮਾਨਾ॥ (੧੧੬੧)

ਇਸ ਦਾ (ਸਨਾਤਨੀ) ਅਰਥ ਹੈ: ਕਬੀਰ ਦਾਸ, (ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ!) ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਹੈ, ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ 'ਬਹਿਸ਼ਤ' (ਸਵਰਗ) ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਖ । ਇਹ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਣੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਖੁਦ ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਕਬੀਰ ਸੁਰਗ ਨਰਕ ਤੇ ਮੈ ਰਹਿਓ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਪਰਸਾਦਿ॥ (੧੩੨੦)

(1) ਭਿਸਤੁ ਦੇ /ਤ/ ਨੂੰ ਔਂਕੁੜ (_) ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ 'ਨਜੀਕਿ' ਸੰਬੰਧਕੀ-ਪਦ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਨੇਮ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ (ਨਜੀਕਿ, ਵਿਚਿ, ਅੰਤਰਿ, ਦਾ/ਕਾ ਆਦਿ) ਆ ਜਾਣ ਜਾਂ ਲੁਪਤ ਹੋਣ ਤਾਂ ਨਾਂਵ ਦਾ ਔਂਕੁੜ ਹਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ : ਹੇ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਹਾਂ, ਭਿਸਤੁ ਆਪਣੇ ਹੀ ਨੇੜੇ ਰਖ (ਭਾਵ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ)।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :

ਮਨਿ ਮੁਖਿ ਸੂਚੇ ਜਾਣੀਅਹਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਿਨਾ ਗਿਆਨੁ॥ (੫੫) (ਮਨ ਵਿਚ, ਮੁਖ ਵਿਚ;

ਮਨ ਕਰਕੇ, ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ)

ਸੋ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਦਿਸ਼ਾ ਦੇਣ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ।

ਅਭਿਆਸਾਵਲੀ

1. ਯਾਦ ਰਖਣ ਯੋਗ (to remember)

- (1) ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ।
- (2) ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ, ਕੋਈ ਬਾਹਰੋਂ ਘੜੇ-ਘੜਾਏ ਜਾਂ ਥੋਪੇ ਹੋਏ ਨੇਮਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਅਕਸਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਪਏ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ।
- (3) ਵਿਆਕਰਨ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਰਨਾਤਮਕ/ ਅਖਰਾਤਮਕ ਰੂਪ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਹੈ, ਭਾਵਾਤਮਕ ਜਾਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਨਹੀਂ।

- (4) ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਲਿਖਤ ਸਰੂਪ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਸੁਰਖਿਅਤ ਰਖਣ ਹਿਤ; ਅਤੇ ਕੋਸ਼, ਅਨੁਵਾਦ ਤਥਾ ਵਿਆਖਿਆ ਆਦਿ ਹਿਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਇਕ ਜਰੂਰੀ ਸੰਦ (tool) ਵਜੋਂ ਸਹਾਇਕ ਹੈ।
- (5) ਸਾਰੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵੀ ਇਕ ਹੈ; ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਪਾਦਕੀ ਵਿਧਾਨ ਇਕ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਵਿਲਖਣ ਨੇਮਾਂ ਸਮੇਤ, ਇਕੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦੀ ਸਿਰਜਨ ਸੰਭਾਵਨਾ ਲੁਪਤ ਹੈ।

2. ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਪੁਰਦਗੀ ਕਾਰਜ (assignments)

- (1) ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਭਾਵ ਲੈਂਦੇ ਹੋ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
- (2) ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਮਿਥਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕਰੋ।
- (3) ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚ ਵਿਆਕਰਨ ਕਿਵੇਂ ਸਹਾਇਕ ਸੰਦ (Tool) ਹੈ ? ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
- (4) ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਸਰੂਪ ਉਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉ।
- (5) ਜਪੁ ਬਾਣੀ ਦੀ ਕੋਈ ਇਕ ਪਉੜੀ ਲੈ ਕੇ, ਉਸਦੀ ਵਿਆਕਰਨਕ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
- (6) ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਮੁਖ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਵਿਵਰਨਾਤਮਕ ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕਰੋ।
- (7) ਸ਼ਬਦਾਂਤਿਕ ਲਗਾਂ ਦੇ - ਅਰਥਾਤਮਕ, ਵਿਆਕਰਨਕ ਤੇ ਉਚਾਰਾਤਮਕ - ਪਖਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।

3. ਚੋਣ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (MCQ)

1. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ :

- (1) ਬਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨੇਮ
- (2) ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਰਚਣੀ
- (3) ਉਚਾਰਨ ਠੀਕ ਕਰਨਾ
- (4) ਉਕਤ ਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

2. 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ' ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਰਚੇਤਾ :

- (1) ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ

- (2) ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ
- (3) ਗਿ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤਲਵਾੜਾ
- (4) ਗਿ. ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ

(ਸਹੀ ਮਿਲਾਨ)

3. ਪੁਸਤਕ / ਲੇਖਕ :

(1) ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ	(ੳ) ਪ੍ਰਿੰ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ
(2) ਸ਼ਬਦਾਂਤਿਕ ਲਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ	(ਅ) ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ
(3) ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਵਿਆਕਰਨ	(ੲ) ਗਿ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤਲਵਾੜਾ
(4) ਸਰਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ	(ਸ) ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ
- (ਉਤਰ : 1-ਅ; 2-ੳ ; 3-ਸ; 4-ੲ)

4. ਵਿਸ਼ਾ/ਵਸਤੂ :

(1) ਗੁਰਬਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ	(ੳ) ਜਿਵੇਂ ਲਿਖਿਆ ਤਿਵੇਂ
(2) ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ	(ਅ) ਲਿਖਤ ਪ੍ਰਬੰਧ
(3) ਗੁਰਬਾਣੀ ਉਚਾਰਨ	(ੲ) ਭਾਸ਼ਾਈ ਨੇਮ
(4) ਗੁਰਬਾਣੀ ਆਰਥੋਗ੍ਰਾਫੀ	(ਸ) ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀ
- (ਉਤਰ : 1-ਸ; 2-ੲ; 3-ੳ; 4-ਅ)

5. ਪਦ/ ਵਿਆਕਰਨਕ ਰੂਪ

(1) ਕਉ	(ੳ) ਪੁਰਖਵਾਚਕਪੜਨਾਂਵ (personal pronoun)
(2) ਮਤੁ/ਮਤਿ	(ਅ) ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (adverb)
(3) ਹਉ	(ੲ) ਪੂਰਬ ਪੂਰਨ ਕਾਰਦੰਤ (indeclinable past participle)
(4) ਕਲਾਣਿ-ਵਿਛੁੜਿ	(ਸ) ਸੰਬੰਧਕ (post/preposition)
- (ਉਤਰ: 1-ਸ; 2-ਅ ; 3-ੳ; 4-ੲ)

#ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ(ਡਾ.)

ਧਰਮ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਮੌਥ. 82838 25439.